Lovorka Čoralić

OGRANAK HUMSKE VELIKAŠKE OBITELJI KOSAČA U MLECIMA: TRAGOM OPORUČNIH SPISA (16.-17. STOLJEĆE)*

Lovorka Čoralić
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 347.67:929.7Kosače(093.4)
94(497.6+450)"15/16"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14.6.2017.
Prihvaćeno: 18.10.2017.
DOI: http://doi.org/10.21857/y6zolb8pwm

Središnja tema rada odnosi se na velikašku obitelj Kosača, odnosno njezin ogranak koji je nakon pada Hercegovine pod osmansku vlast (1482.) trajno iselio u Mletke. Rad se zasniva na proučavanju postojećih saznanja historiografije te uvida i raščlambe oporuka članova obitelji Kosača nastalih u Mlecima i pohranjenih u Državnom arhivu u Veneciji. Uključeno je ukupno 11 oporuka, od kojih za njih osam možemo s punom sigurnošću smatrati da pripadaju zakonitim potomcima te humske obitelji, dok u tri oporuke – iako su protagonisti nosili prezime Kosača – njihova izravna veza s velikaškom obitelji nije razvidna. Rad je ujedno prinos poznavanju povezanosti između Huma i Mletaka u 16. i 17. stoljeću te posvjedočenje važnosti humskih Kosača u društvenoj, političkoj i vojnoj povijesti na širokom prostoru od Bosne do Mletaka i Veneta.

Ključne riječi: Kosače, Hum, Hercegovina, Mleci, Mletačka Republika, rani novi vijek, oporuke

Uvod

Hrvatsko-mletačke povijesne i kulturne veze sadržajem su prebogata i odlično dokumentirana konstanta koja je, posebice kada je riječ o istočnome Jadranu, trajala u neprekinutom tijeku od srednjega vijeka do najnovijega vremena. Te su se veze, uz intenzivne državno-političke, gospodarske i kulturne odnose, u velikoj mjeri

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektima *Izvori, pomagala i studije za hrvatsku povijest od srednjeg vijeka do kraja dugog 19. stoljeća* (HRZZ-IP-2014-09-6547) i *Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od 16. stoljeća do 1918.* (HRZZ-IP-09-2014-3675).

iskazivale i kroz migracijske procese. Nebrojeni su mletački dužnosnici, službenici, crkveni dostojanstvenici, vojni zapovjednici, liječnici, trgovci, obrtnici, pomorci i svakovrsni umjetnici živjeli i djelovali na širokom potezu mletačkih prekomorskih posjeda od Istre do Boke kotorske. Migracijski su procesi, naravno, imali i obrnuti smjer. Hrvati su, osobito na prijelazu iz srednjega u rani novi vijek, velikim dijelom i pod utjecajem i okolnostima koje su izazvali osmanski prodori i zauzimanje nemaloga dijela hrvatskoga etničkog prostora u zaleđu istočnoga Jadrana, u velikoj mjeri iseljavali u grad na lagunama, tražeći ondje novu domovinu i početak mirnije, sigurnije egzistencije. Brojčanim su udjelom prednjačili Istrani, Dalmatinci i Bokelji – žitelji s područja koje je bilo izravno uključeno u sastav Republike svetoga Marka i kojima su Mleci bili njihov glavni grad. Međutim, raščlamba izvora to nedvojbeno pokazuje, Mleci su nerijetko bili i odredište, najčešće trajno, za stanovnike vanmletačkoga državnog teritorija. Otuda i zapažen broj iseljenika sa hrvatskoga sjevera, iz Slavonije, područja Dubrovačke Republike, ali i iz Bosne i Huma, odnosno današnje Bosne i Hercegovine. Svi su oni, makar potjecali iz krajeva pod različitom državnom upravom, čuvali svijest o svome podrijetlu, etničkoj i vjerskoj pripadnosti te su taj identitet u gradu koji se radi svoje multikulturalnosti s pravom nazivao "Babilonija u malom" – usprkos neizbježnom procesu asimilacije – čuvali pokoljenjima.[1]

Središnja tema ovoga rada odnosi se na prisutnost i djelovanje članova obitelji Kosača u Mlecima od kraja 15. stoljeća, odnosno pada Hercegovine pod osmansku vlast, pa do sredine 17. stoljeća.[2] Rad je ponajprije usmjeren na oporučne spise mletačkoga ogranka Kosača, pohranjene u Državnom arhivu u Veneciji te će se temeljem njihove podrobne raščlambe pokušati pružiti neka nova saznanja o pojedinim članovima obitelji kojima je grad na lagunama postao trajnim pribježištem i u kojemu su uživali velik društveni ugled.[3] Potrebno je napomenuti da ova tema nije bila nepoznata u historiografiji, a na prvome bismo mjestu izdvojili knjigu Veljana Atanasovskog *Pad Hercegovine*, u kojoj je autor u sklopu posebnoga poglavlja, tragom konzultiranja brojne literature, objavljenih i neobjavljenih izvora iz dubrovačkog, zadarskog i mletačkog arhiva, rekonstruirao životne priče i djelovanje odvjetaka vlasteoske obitelji Kosača.[4] Kada je riječ o mletačkim vrelima, Atanasovski je (uz objavljena vrela) ponajprije koristio gradivo iz Museo Correr, Biblioteca Marciana te iz Državnoga arhiva (spise iz fondova Avogaria di Comun i Capi del Consiglio

[1] O hrvatskim migracijama u Mletke vidi: Lovorka Čoralić, *U gradu svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb 2001.; Ista, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, Zagreb 2003. U navedenim knjigama vidi i opsežan pregled bibliografskih jedinica koje se odnose na ovu problematiku: Brunehilde Imhaus, *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510*, Roma 1997.; Andrea Zannini, *Venezia città aperta: Gli stranieri e la Serenissima XIV-XVIII sec.*, Venezia 2009.; Ermanno Orlando, *Migrazioni mediterranee: Migranti, minoranze e matrimoni a Venezia nel basso medioeco*, Bologna 2014.

[2] O obitelji Kosača postoji opsežna literatura. Biografiju obitelji, kao i najznačajnijih pojedinaca napisao je Pejo Ćošković u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, sv. 7, Zagreb 2009., str. 659-668. Brojne bibliografske jedinice sadržane su na str. 666-668. O mletačkom ogranku obitelji Kosača vidi na str. 660.

[3] Archivio di Stato di Venezia [Državni arhiv u Veneciji], Notarile testamenti (dalje: ASV, NT).

[4] Veljan Atanasovski, *Pad Hercegovine*, Beograd 1979., str. 166-188.

dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi). Oporučne je spise koristio u mnogo manjoj mjeri te vjerujemo – nimalo ne odričući vrsnost i korisnost saznanja Atanasovskog – da će ovo istraživanje pridonijeti osvjetljavanju još nekih sastavnica iz života mletačkih Kosača.[5]

Iseljenici iz Bosne i Huma u Mlecima: sažeti pregled

Vremenski okvir dokumentirane prisutnosti i djelovanja iseljenika iz Bosne i Huma u Mlecima zahvaća, s obzirom na datiranje izvora kojima raspolažemo (poglavito je riječ o oporukama), razdoblje od 15. do 17. stoljeća. Najviše dokumenata potječe iz razdoblja od druge polovice 15. do sredine 16. stoljeća. To se u cijelosti poklapa s vremenom najsnažnijih iseljavanja s istočne na zapadnu jadransku obalu, kao i dobro poznatim činjenicama: padom Bosne (1463.) i Hercegovine (1482.) pod osmansku vlast. Useljenici, velikim dijelom izbjeglice i prognanici sa svojih ognjišta, u vrelima su najčešće zabilježeni oznakom *de Bossina* ili *de Bosnia*, a velika je vjerojatnost da je ova oznaka objedinjavala i useljenike zavičajem iz Huma, odnosno Hercegovine. Uže zavičajno podrijetlo rijetko se navodi i odnosi se samo na pojedince iz gradova kao što su Bihać, Jajce i Kreševo.[6] Zanimanja ove skupine useljenika bila su raznovrsna. Često se bilježe u pomorskim zanimanjima (mornari, barkarioli), kao obrtnici, trgovci različite specifikacije,[7] svećenici i redovnici te kao obnašatelji nižih službi pri državnim uredima.[8] Mjesta stanovanja useljenika iz Bosne i Huma bila su poglavito istočni gradski predio Castello te središnji predio San Marco. To su ujedno bila najčešća mjesta obitavanja useljenika sa šireg područja istočnojadranske obale i unutrašnjosti. Izvori nam, nadalje, pokazuju izrazitu povezanost ove skupine useljenika s našijencima od Slavonije i Istre do Dalmacije i Boke kotorske, iskazanu kroz međusobne brakove, prijateljske veze i raznovrsnu poslovnu suradnju. Tome je u velikoj mjeri pridonosila bratovština sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*, osnovana 1451. godine) – udruga koja je okupljala Hrvate zavičajem iz tada različitih državnih područja. Useljenici iz Bosne i Huma, promatrani u sklopu ovih istraživanja, ponajprije su bili katoličke vjere (uz tek pokojeg pravoslavnog vjernika). To nam

[5] O mletačkim Kosačama, usp. Lovorka Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća, *Historijski zbornik*, god. 46, br. 1, Zagreb 1993., str. 53-55. Za ovu je prigodu to davno nastalo istraživanje ažurirano i nadopunjeno novim spoznajama.

[6] Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 33-36.

[7] Primjerice, jedan je takav primjer bosanski trgovac Pavao Grgurov: Lovorka Čoralić, Pavao Grgurov iz Kreševa – jedan istaknuti hrvatski trgovac u Mlecima u XVI. stoljeću, u: *Spomenica Filipa Potrebice*, ur. Mirjana Matijević Sokol, Zagreb 2004., str. 133-140.

[8] Zanimljivo je spomenuti da je u 18. stoljeću, razdoblju iz kojega su sačuvani popisi mletačkih pješaka (*Fanti oltramarini*) i konjanika (*Cavalleria Croati*) u fondu Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli, u rečenim postojbama zabilježen primjetan broj vojnika iz Bosne i Hercegovine. Usp.: Lovorka Čoralić, Vojnici iz Hercegovine u mletačkim kopnenim postrojbama (18. stoljeće), *Hum: Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, sv. 10, Mostar 2013., str. 162-182; Ista, Vojnici iz Bosne u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama u 18. stoljeću, *Prilozi – Institut za istoriju u Sarajevu*, sv. 44, Sarajevo 2015., str. 35-55.

izravno posvjedočuju njihovi oporučni legati koji zrcale njihovu duboku povezanost s crkvenim ustanovama (crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima), kao i s duhovnim osobama u svojoj novoj domovini.[9]

Sveukupno, iako nije riječ o brojčano velikoj zajednici, useljenici iz Bosne i Huma koje smo obrađivali proteklih godina tragom njihovih oporučnih iskaza, sastavni su, nezaobilazni dio hrvatske zajednice u Mlecima tijekom više stoljeća. Riječ je poglavito o "malim ljudima" koji nisu ostavili značajnijih tragova u povijesti i o kojima nam povijesna vrela govore tek pokoji šturi podatak. Drugačije je s vlasteoskom obitelji Kosača, njihovim odvjetcima koji su u Mlecima obnašali visoke dužnosti u upravi i vojsci te predstavljali teško dostižnu elitu hrvatskoga iseljeništva u gradu na lagunama.

Kosače u Mlecima: raščlamba oporučnih spisa

Seoba obitelji Kosača u Mletke uzrokovana je padom Hercegovine pod osmansku vlast i udajom Margarete (*Margareta de Marzano de Aragonia*), udovice hercega Vlatka Kosače, za mletačkoga kapetana Marca Loredana 1489. godine te njezinim odlaskom u grad na lagunama. Granu Kosača u Mlecima nastavio je Ivan I. Kosača (1485.-1537. ili 1538.), sin Margarete i Vlatka Kosače,[10] zasigurno najčešće spominjani i životnim putem najosebujniji član obitelji Kosača u Mlecima. Član mletačkog Velikog vijeća (od 1505.), Ivan je obnašao vojnu službu kao zapovjednik mletačkih postrojbi na području Veneta. Nagle naravi, sklon društvenome životu i zabavama, Ivan se spominje kao organizator i sudionik niza kazališnih predstava i svetkovina, ali, zbog svoje silovitosti, i kao učesnik u više izgreda zbog čega je bio i kažnjavan.[11] Njegova je supruga bila Ippolita Neophita Loschi (*de Luschis*) iz Vicenze s kojom je imao više sinova i kćeri. Upravo ćemo oporukama koje odnose na Ivanovu djecu, kao i na suprugu Ippolitu Neophitu, započeti ovu raščlambu.[12]

Kronološkim slijedom prva je po redu oporuka Virginije, kćeri Ivana I. Kosače, udane u kraljevsku obitelj Lusignan (*Virginia condam Iohannis Cossazza uxor Iohannis condam Regni Cipris*), napisana 1547. godine.[13] U uvodnome dijelu iskaza svoje posljednje volje Virginija navodi da u trenutku sastavljanja oporuke obitava u kući svoje majke Ippolite Neophite, smještene u predjelu San Marco u župi Santa Maria

[9] Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 36-53. Nakon pada Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast i islamizacije dijela toga prostora, u Mletke će prispjevati i tamošnji stanovnici muslimanske vjeroispovijesti. Međutim, istraživanje te problematike zasebna je tema.

[10] Prema Atanasovskom, Vlatko Kosača i supruga mu Margareta imali su i kćeri Beatrice, Camillu i Mariju (Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 169-170).

[11] Brojni podaci o Ivanu I. Kosači sadržani su u dnevničkim zapisima mletačkoga kroničara Marina Sanuta: Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 170-173.

[12] Broj oporuka koje se izravno odnose na Kosače u Mlecima iznosi osam. Raspolažemo s još nekoliko oporuka u kojima se kao glavni protagonisti bilježe Kosače, ali njihovu vezu s vlasteoskom obitelji nismo u mogućnosti pouzdano potvrditi.

[13] ASV, NT, b. 659, br. 803, 20. III. 1547. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 53.

del Giglio (zvanoj i Santa Maria Zobenigo). Oporučni spis nije dug, ali ipak sadrži podatke o nekoliko članova njezine obitelji. Izvršiteljima oporuke imenovala je spomenutu majku, Sebastiana *de Pese* i Andreu *de Cumer*, trenutno (vojnog) kapetana u Veroni. Sestri Fiorenzi ostavlja znatnih 200 dukata, a svu svoju preostalu imovinu namjenjuje sinu Žarku (*Zarco*). Mletačkome hospitalu *degli Incurabili* namjenjuje 25 dukata, dočim 20 dukata ostavlja za dvije siromašne djevojke (po 10 dukata svakoj), od kojih je jedna kći *de donna Savina Schiavona*. Svjedoci pri sastavljanju oporuke bili su svećenici iz crkve Santa Maria del Giglio – Vincenzo *de Coradi* i Zuanne Salamonin. Na kraju dokumenta nisu sadržani podaci o otvaranju oporuke te nam je stoga datum smrti nepoznat.

Druga oporuka, načinjena 1552. godine, odnosi se na Thadeju, kći pokojnoga brešanskoga plemića Thadeja Bellosa (Bellaso) i suprugu Vlatka III. Kosače (*Vlatico Cossazza*; 1518.-1591.), sina Ivana I. Kosače.[14] Oporuka je, čini se, napisana u trudnoći, iste godine kada su se Thadeja i Vlatko Kosača vjenčali te iste godine dobili sina Ivana II. Prema istraživanju Atanasovskog, u braku su imali osmero djece, a Thadeja je u odnosu na pisanje oporuke preminula znatno kasnije – 1573. godine.[15] Supružnici su obitavali u župi San Gregorio (zapadni gradski predio Dorsoduro), a izvršiteljima oporuke imenovani su oporučiteljičina majka Maffea i suprug Vlatko. Svu svoju imovinu, odnosno miraz, dariva suprugu, a ukoliko on premine, naslijedit će je njezin šogor, Vlatkov brat Ferante.[16] U slučaju Feranteove smrti imovina će pripasti njezinim drugim šogoricama, a ukoliko ih ne bude (ne budu na životu), sva se imovina poklanja u karitativne svrhe – siromašnim djevojkama te samostanu sv. Antuna u Padovi. Naposljetku, iznos od 50 dukata namjenjuje se Hortenziji, redovnici samostana Santa Maria u Bresciji. Svjedoci pri sastavljanju oporuke bili su mletački plemić Francesco Bon i padovanski plemić Antonio Ebriano, a kao i u prethodnom primjeru, datum otvaranja oporuke nije iskazan.

Slijedi oporuka koju je 1558. godine dala sastaviti Sana (u Atanasovskom navedena kao Sava), kći sada već pokojnoga Ivana I. Kosače.[17] Udovica je (prvi brak) mletačkog plemića Paola Alvisea Boldùa, a u trenutku pisanja oporuke supruga Mattea iz grada Gubbio u Umbriji. U ovoj se oporuci članovi obitelji višestruko spominju. Izvršitelj oporuke njezin je suprug Matteo, dočim glavnim nasljednikom (*herede universale*) imenuje sina Alvisea. Ako sin ne bude imao nasljednika, njezina imovina pripasti će Saninoj majci te poslije njezine smrti oporučiteljičinoj braći Vlatku III. i Feranteu, kao i sestrama Virginiji, Izabeli i Fiorenzi. U nastavku oporuke Sana bilježi i svog nezakonitog brata Matiju te mu *in signo d'amor* ostavlja 50 dukata. Oporučiteljica je pripadala sloju imućnijih mletačkih građana te je u svome domu imala kućnu poslugu. Služavkama (*massera*) po imenu Betta i Agnesa dariva po 10 dukata, dočim

[14] ASV, NT, b. 659, br. 788, 8. VI. 1552. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 53.
[15] Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 186.
[16] Ferante je preminuo nešto prije 26. studenog 1565. (Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 186.).
[17] ASV, NT, b. 81, br. 927, 21. XI. 1558. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 53.

slugi (*servidor di casa*) Agostinu ostavlja tri dukata. Pisanju oporuke su u svojstvu svjedoka nazočili Vincenzo iz Padove i Filippo Galioti, a podatak o otvaranju ovog dokumenta nije naveden.

Niti u oporuci Ippolite Neophite Kosača, udovice Ivana I. Kosače (*relita Zuanne fu del Duca Vlatico*), ne nalazimo podatak o njezinom službenom objavljivanju. Oporuka je napisana 1562. godine, a u tome je trenutku oporučiteljica obitavala u župi San Cassian u predjelu Santa Croce.[18] Jedinim izvršiteljem oporuke Ippolita Neophita imenuje sina Vlatka III. koji je ujedno i glavni nasljednik sve njezine imovine. Nakon Vlatkove smrti oporučiteljica određuje da nasljedstvo pripadne Vlatkovoj djeci, kao i djeci njezinoga drugog sina Ferantea (Ferandin i Olimpija). Određujući pojedinosti vezane uz pokop, oporučiteljica izvršitelju nalaže da njezini posmrtni ostaci budu sahranjenu na groblju župe u kojoj obitava, uz pratnju osam isusovaca te služenje 30 misa neposredno prije ukopa. Izvršitelj i nasljednik dužan je, nadalje, nadoknaditi sve dugove koje oporučiteljica ima prema Pietru iz Gubbija, kao i dugove koje je za života imala njezina pokojna kćer Virginija. Manje ostavštine odnose se na njezine mletačke poznanike. Tako 10 dukata namjenjuje Fioreni, supruzi barkariola Antonija, a jednaku svotu poklanja Heleni, kćeri krznara Battiste Romanella iz Trevisa. Naposljetku, udovica Ivana I. Kosače ostavlja jedan dukat lokalnome svećeniku Domenicu Tartainu. Kao svjedoci oporuke potpisani su rečeni svećenik Tartain te obućar Lorenzo *de Paulizio*.

Sljedeća oporuka koju ćemo razmotriti pripada Ivanu II. Kosači, sinu Vlatka III.[19] Napisana je 1598. godine, a mjesto njegova stanovanja (gradska župa) nije izrijekom navedeno. Vjerojatno je riječ o župi San Silvestro (predio San Marco) jer je groblje tamošnje istoimene crkve određeno za Ivanovo posljednje počivalište, a pogrebu će nazočiti četiri kanonika. Iako u dokumentu ne bilježimo izvršitelje Ivanove oporuke, vjerojatno je to sin Vlatko IV. koji je ujedno glavni nasljednik svih njegovih dobara, pri čemu se zasebno naglašava 100 dukata pohranjenih u Padovi. Svu svoju pokretninu i 1000 dukata odlučio je podijeliti na sljedeći način. Polovicu ostavlja sinu Vlatku IV. (rođenom u braku s Elisabettom Zorzi/Giorgi), dočim drugu polovicu namjenjuje djeci Mattiji i Anzelotti koje je – moguće u izvanbračnoj vezi – imao s Elenom, kćeri Jacopa Maranzona. U tu su ostavštinu i podjelu uključene i obiteljske privilegije s dva zlatna pečata. Nekoliko se legata odnosi na Ivanove mletačke prijatelje i znance, mahom plemićkoga podrijetla. Giacominu Valieru dariva 30 dukata, Pietru Trevisanu 10 dukata manje, dočim je Julio Morosini nadaren arkebuzama. U oporuci se bilježi i jedan hvarski trgovac vinom. To je Antun (*della Lesina*) kojemu oporučitelj daruje – moguće kao povrat duga – jedan baril vina. Kao svjedoci pri sastavljanju i potpisivanju oporučnog spisa spominju se duhovne osobe. To su kanonik bazilike

[18] ASV, NT, b. 783, br. 998, 1. VII. 1562. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 53.
[19] ASV, NT, b. 67, br. 173, 26. V. 1598. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 54.

San Marco Lazzaro Robbato te svećenik Gerolimo iz crkve San Francesco u Padovi. Oporuka je službeno otvorena 31. ožujka 1611.[20]

Ivanov sin Vlatko IV. bio je oženjen za Osanu Giordano (Zordano), kćer mletačkoga građanina i javnoga bilježnika Pietra. Njezina je oporuka načinjena u župi Santa Marcuola (predio Cannaregio) 1611. godine,[21] a u trenutku njezina sastavljanja Ivan II. Kosača više nije bio živ. Iako izrijekom ne navodi mjesto njezina pokopa, ali kako rečenoj župnoj crkvi namjenjuje 20 dukata, kao i po šest dukata za svaku od tamošnjih redovnica, možemo pretpostaviti da su posmrtni ostaci Osane upravo ondje ugrobljeni. Prema želji oporučiteljice pokopu će prethoditi 20 misa zadušnica, a habit u kojemu će počivati pripada redovnicama samostana Madonna dei Carmini. Nadalje, od svoje imovine četiri dukata godišnje namjenjuje svojoj majci, a nećakinji (sestrinoj kćeri kojoj se ime ne navodi) koja živi u samostanu San Giorgio u Padovi ostavlja 20 dukata. Sinovima rođaka Flaminija Mazza pripast će 10 dukata, a toliki iznos legatom obećava i Osaninom rođaku Sigismondu Paravijanu. Svoj miraz namjenjuje kćeri Elisabeti (Isabetta), ali ako potonja premine prije navršenih 16 godina taj dio imovine nasljeđuje suprug Vlatko IV. uz obvezu da se od toga nasljedstva po 20 dukata daruje djeci njezine sestre. Glavnim nasljednikom, koji je vjerojatno i izvršitelj oporuke, Osana imenuje supruga Vlatka IV. Svjedoci sastavljanju oporuke bili su mletački građani Gianbattista de Appolonio i Antonio Bonaso, a vrijeme otvaranja oporučnog spisa nije navedeno.[22]

Kći Vlatka IV. Kosače i Osane Giordano bila je Elizabeta (Isabetta). U trenutku pisanja oporuke (1642.) bila je supruga mletačkoga plemića Anzola Zorzija i stanovnica župe Santa Marcuola u predjelu Cannaregio.[23] Velik dio oporuke bavi se pojedinostima u svezi njezina ukopa i služenja misa zadušnica. Elizabeta iskazuje želju da njezini posmrtni ostatci budu ugrobljeni u crkvi Santa Maria dei Miracoli (gdje je, prema oporučnome iskazu pokopana i njezina majka Osana) uz pratnju mletačkih hospitala,[24] predstavnika tamošnjeg kaptola i nošenje osam zublji (*torzi*). Istoj crkvi i pripadajućem samostanu ostavlja 30 dukata; iskazuje želju da se ondje u spomen na nju redovito održavaju dvije mise sedmično te određuje da se sto misa (ne precizirajući njihov termin, odnosno raspon) slavi u spomen na majku Osanu. Određeni novčani iznosi namjenjuju se pojedincima koji nisu članovi obitelji – služavki Paoli dariva 30 dukata, a redovnici (*suor*) Giustini Querini, vjerojatno odvjetku

[20] Prema Atanasovskom supružnici Ivan II. Kosača i Elizabeta Zorzi preminuli su 1602. (Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 181).

[21] ASV, NT, b. 288, br. 481, 14. I. 1611. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 54.

[22] Atanasovski spominje Osaninu oporuku iz 1620., kao i njezin dodatak (kodicil) iz 1626. te navodi da je preminula 1642. (Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 185).

[23] ASV, NT, b. 177, br. 398, 1. IV. 1642. Faksimil oporuke Elizabete Kosača od 1. travnja 1642. objavljuje i V. Atanasovski (*Pad Hercegovine*, str. 188), a riječ je o prijepisu pohranjenom u Museo Correr (Codice Cicogna, 3117/68). Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 54.

[24] Ovdje se misli na četiri vodeća mletačka hospitala koje su oporučitelji običavali darivati u iskazima svoje posljednje volje (Ospedale degli Incurabili, San Lazzaro dei Mendicanti, Madonna della Pietà i Ospedale San Antonin).

ugledne mletačke plemićke obitelji, poklanja 15 dukata. Dio oporuke odnosi se najuži dio Elizabetine obitelji. Kćeri Marijeti namjenjuje ono što joj pripada kao miraz (bez specifikacije novčanog iznosa ili pokretnih predmeta), kao i jedan svoj odjevni predmet (*una vestura de canevazza verde a fiori nova*). Glavnim nasljednikom preostale svoje imovine imenuje supruga Anzola, a nakon njegove smrti ta će imovina pripasti njihovome sinu Markantoniju. Neznatne dopune ovim oporučnim odredbama Elizabeta je donijela u kodicilu napisanom istoga dana, neposredno poslije pisanja osnovnih iskaza oporuke,[25] a svjedoci su u oba slučaja bili mletački građani Armanio Lantana i Domenico de Rossi. Oporuka je otvorena 13. srpnja iste godine što upućuje na približno vrijeme njezine smrti.

Unuka Vlatka III. Kosače bila je Izabela (Isabella), kći Alfonsa Kosače. Njezin je prvi suprug bio mletački plemić Francesco Boldù,[26] a u trenutku pisanja oporuke to je Marco Antonio Balbi, također odvjetak jedne od najuglednijih mletačkih plemićkih obitelji. Oporuka je sastavljena 1652., a kao mjesto stanovanja naveden je Mlecima nasuprotan otok Giudeca, točnije tamošnja župa Santa Eufemia.[27] Izvršiteljima oporuke imenuje supruga i njegove sinove iz prvoga braka (Marco Balbi i Giovanni Alberto Balbi). Značajan dio imovine, koji poglavito uključuje novčana sredstva pohranjena u Padovi i Kopru, namjenjuje svojoj kćeri Jeleni. Potonja će naslijediti i novčane iznose i pokretnine koje Izabela legatom dodjeljuje svojoj pokćerki Giuliji (kći Marca Antonija Balbija). U jednome dijelu oporuke Izabela se prisjeća i svojih služavki (*serva di casa*) Elene i Marine te im daruje nejednake novčane iznose – prvoj 50 dukata, a drugoj tek 10 dukata. Kada je riječ o legatima crkvenim ustanovama, ubožnici za obraćenice (*convertide*) na Giudecci ostavlja dva dukata. Svjedoci prilikom sastavljanja oporuke bili su stanovnici otoka Giudecca – Giovanni Palmarin i Francesco Pagnese, a – kao i u većini drugih primjera – i ovdje oporuka (prema ovim saznanjima) nije službeno otvorena.

***

Sve prethodno opisane i raščlanjene oporuke sa sigurnošću se odnose na pripadnike mletačkoga ogranka obitelji Kosača. Međutim, raspolažemo s još nekoliko oporuka temeljem kojih nije moguće sa sigurnošću utvrditi rodbinsku povezanost oporučitelja s ovom uglednom humskom velikaškom obitelji. Prva od njih se odnosi na Samaritanu, kći pokojnoga Lorenza Mazija i udovicu Ivana Pavla Kosače (*Ioannis Paoli Cossazza*).[28] Oporuka je načinjena 1613. godine, a Samaritana je tada obitavala u župi San Gregorio (predio Dorsoduro) u kući nećakinje Marine, kćeri pokojnoga Mattije Girarda i supruge Francesca Fedija. Oporuka je sadržajem vrlo kratka, a njezin središnji dio odnosi se na imenovanje glavnog nasljednika. To je spomenuta nećakinja Marina, koja je ujedno vjerojatno i izvršiteljica Samaritaninih oporučnih

[25] ASV, NT, b. 182, br. 418., 1. IV. 1642.
[26] Atanasovski, *Pad Hercegovine*, str. 186.
[27] ASV, NT, b. 317, br. 17, 31. XI. 1652. Usp.: Čoralić, Prilozi poznavanju prisutnosti, str. 54.
[28] ASV, NT, b. 228, br. 379, 30. XII. 1613; ASV, NT, b. 229, fol. 131.

želja. Spis je službeno otvoren 1. siječnja 1614. te s obzirom na datum pisanja oporuke (30. prosinca 1613.) u ovaj raspon možemo datirati Samaritaninu smrt.

Iz 1648. godine potječe oporuka Anzole pokojnoga Michiela Ovionija, supruge Nikole Kosače (*Niccolò Cossazza*) za kojega je navedeno da je po zanimanju slikar (*pittor*), što je – držimo – ipak malo vjerojatno za legitimnog muškog potomka jedne velikaške obitelji.[29] Njezino je mjesto prebivanja tipičan "skjavunski" predjel Castello (Calle della Bissa u župi San Bartolomeo / San Lio), a sadržaj oporuke odaje osobu vrlo solidnih imovnih mogućnosti. Njezin je miraz, prema vlastitim riječima, iznosi čak 600 dukata, a od toga iznosa deset dukata namjenjuje bratu Antoniju, također slikaru i stanovniku na Campo Santa Margarita u predjelu Dorsoduro, dočim rođakinji Susani ostavlja pet dukata. Novčani dio imovine oporučno je upućen i nekim crkvenim ustanovama – glavnim mletačkim hospitalima (čiji su članovi obvezni nazočiti njezinome posljednjem ispraćaju). Deset dukata namijenjeno je mletačkoj crkvi Santa Maria Maggiore, a prije pokopa obvezno je služiti 100 misa u spomen na oporučiteljicu te se u tu svrhu namjenjuje 100 dukata. Preostatak svoje imovine, nepodijeljene ovim izrečenim legatima, Anzola ostavlja svome suprugu Nikoli Kosači. Kao potpisnici, svjedoci prilikom sastavljanja ovoga dokumenta, bili su nazočni mletački tiskar (*stampador*) Pasqualin (de Marcantonio) i svećar (*cerer*) Gerolimo. Dokument je službeno obznanjen 13. ožujka 1649. te to vrijeme vjerojatno približno odgovara datumu smrti Anzole Ovioni Kosača.

Naposljetku, završna oporuka kojom se bavi ovaj rad odnosi se na Martu Kosača (*Cossazza*), udovicu mletačkoga kuhara Domenica (Menego) *de Gobbi*, stanovnicu predjela Castello u župi Santa Maria Formosa.[30] Oporuka je napisana 1660. godine, a prema navodima iz spisa čini se da je riječ o osobi siromašnijeg, odnosno srednjeg imovnog statusa. Kao i u prethodna dva primjera, i u ovome slučaju za sada – prema postojećim saznanjima – ne možemo uspostaviti izravnu vezu oporučiteljice s plemićkim ogrankom Kosača. U ovoj, sadržajem nevelikoj oporuci, glavni je protagonist Mlečanin Alvise Sabada koji se, prema iskazu u oporuci, za oporučiteljicu brinuo tijekom posljednjih godina njezina života. Sabada je izvršitelj oporuke i glavni nasljednih svih Martinih dobara koja – prema izravnome iskazu – očito nisu bila velika (*poche strazze*). Dio te nevelike imovine namjenjuje i za pogrebne troškove i mise zadušnice u crkvi San Francesco della Vigna. Pisanju oporuke nazočili su mletački građani Giovanni Bertoli i Giovanni Luchiari, a spis je službeno otvoren 14. prosinca iste godine.

Zaključak

Povijest Bosanskoga Kraljevstva na izmaku srednjega vijeka u velikoj je mjeri obilježila obitelj Kosača, faktični gospodar Huma, odnosno Hercegovine, sve do nje-

[29] ASV, NT, b. 969, br. 19, 10. V. 1648.
[30] ASV, NT, b. 94, br. 57, 27. XI. 1660.

gova pada pod osmansku vlast 1482. godine. Jedan ogranak obitelji Kosača tada se trajno iseljava u Mletke u kojima pronalazi svoju novu domovinu i stječe značajne društvene privilegije. Potomci Kosača u Mlecima sudjelovali su u radu tamošnjega Velikog vijeća i drugih državnih magistratura, obnašali zapovjedne činove u mletačkoj vojsci, a njihove su obiteljske veze bile premrežene s uglednim mletačkim plemićkim obiteljima. U ovome radu, ne težeći ponavljati višestruko korisna saznanja Atanasovskog, posegnuli smo za vrlo malo korištenim spisima iz Državnog arhiva u Veneciji, ponajprije bilježničkim oporukama koji se izravno odnose na članove obitelji Kosača. U prvome dijelu rada donose se opći sažeti podaci o iseljavanjima s područja Bosanskoga Kraljevstva u Mletke tijekom kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka, a potom se – u središnjem dijelu rada – kronološkim redom opisuju i raščlanjuju oporuke koje se odnose na Kosače nastanjene u Mlecima. Riječ je o osam oporuka (u rasponu od 1547. do 1652. godine) u kojima su glavni protagonisti osobe za koje u cijelosti možemo posvjedočiti da se mogu ubrojiti u obitelj Kosača, dočim se tri oporuke (od 1613. do 1660. godine) odnose na oporučitelje koje prema postojećim saznanjima nismo u mogućnosti dovesti u izravnu vezu s tom velikaškom obitelji. Prema sadržaju oporuka razvidno je da su Kosače u Mlecima uživali vrlo veliki društveni ugled, raspolagali znatnom imovinom, a obiteljskim i prijateljskim vezama bili povezani s uglednim mletačkim plemićkim i građanskim obiteljima. Zapaža se, nadalje, da nisu bili osobito povezani s drugim pripadnicima hrvatske zajednice u Mlecima. Razloge tome možemo tražiti i u činjenici da je već riječ o venetiziranim, asimiliranim pripadnicima obitelji Kosača koji su – zahvaljujući svome podrijetlu – nerijetko bili mletački diplomatski posrednici na jugoistoku Europe, ali osobno nisu osjećali osobitu bliskost s tada brojčano snažnom istočnojadranskom useljeničkom zajednicom. Toj je činjenici pridonosila i okolnost da je riječ o elitnome dijelu društva, velikašima kojima je u svakodnevnoj, životnoj komunikaciji, mletačko plemstvo bilo društveno bliže i srodnije od pučana i građana zavičajem od Istre do Boke kotorske.

Kosače u Mlecima možemo, prema njihovim oporukama koje smo istražili temeljem rada u središnjoj mletačkoj državnoj pismohrani, pratiti od sredine 16. do sredine 17. stoljeća. Njihov spomen u ovoj vrsti dokumenata naknadno nam iščezava, a i prema saznanjima iz drugih izvora i literature njihova grana upravo tada se i gasi, odnosno više ne vezuje uz grad na lagunama. Sveukupno gledajući, Kosače u Mlecima sastavni su dio tamošnje povijesti istočnojadranske zajednice koja je – kroz vrijeme dugoga trajanja – ostavila značajne tragove u povijesti mletačke povijesti i kulture. Ujedno su predstavljali i njezin elitni dio te će, zasigurno, nova arhivska istraživanja fondova od Kotora, Dubrovnika i Zadra do mletačkih i drugih talijanskih pismohrana, iznjedriti dodatne spoznaje o ovoj višestruko zanimljivoj istraživačkoj problematici.

Lovorka Čoralić

A Branch of the Aristocratic Family Kosača of Hum in Venice: Tracing Testamentary Documents (the Sixteenth and Seventeenth Centuries)

Summary

In the fifteenth century, the Kosača family ruled over the territory of Hum (Herzegovina) and belonged to the most powerful aristocratic families of the Kingdom of Bosnia. By the fall of Herzegovina under Ottoman rule in 1482, a branch of the family emigrated to Venice. They retained their social importance there and participated in Venetian political, social and military life. The article is based on the hitherto very little (only partially) used historical sources from the State Archive in Venice, the archival series of testaments recorded by notaries public (*Notarile testamenti*), referring to the members of the family settled in Venice. In the introductory part of the article are given general data on the trans-Adriatic migrations from Bosnia and Hum to Venice during the Late Middle Ages and the Early Modern Age, and then all testaments are analysed in chronological order, particularly the first eight ones which directly and with utmost certainty refers to the Venetian branch of the Kosače, while the last three cases are testaments of persons having as their family names Kosača, but their relationship with the Kosača family cannot be ascertained according to existing knowledge. The analysis of the testaments uncovers that the family was extremely respected within Venetian society, that its members were connected to leading Venetian (and other Italian) noble families by kinship, that they had substantial property, and that they certainly belonged to the elite part of Croatian trans-Adriatic emigrant community.

Key words: the Kosače, Hum, Herzegovina, Venice, the Republic of Venice, Early Modern Age, testaments